

Dąbrowska, Anna

**Portret Stanisława Mokronowskiego w zbiorach
Muzeum Podlaskiego w Białymstoku = The Portrait of
Stanisław Mokronowski in the Collection of Podlaskie
Museum in Białystok**

"Rocznik Białostocki", 19, 2014, s. [95]-105

Zdigitalizowano w ramach projektu pt. Digitalizacja i udostępnianie online czasopisma „Rocznik Białostocki”, dofinansowanego ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego na działalność upowszechniającą naukę (nr umowy 834/P-DUN/2019).

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Udostępniono do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Anna Dąbrowska

Muzeum Podlaskie w Białymstoku

Portret Stanisława Mokronowskiego w zbiorach Muzeum Podlaskiego w Białymstoku

Generał Mokronowski wielokrotnie wymieniany jest w pracach poświęconych historii Polski. Zazwyczaj mowa wówczas o generale Andrzeju Mokronowskim, postaci nieco dwuznacznej, bo zarówno powierniku i przyjacielu hetmana Jana Klemensa Branickiego, jak i oficjalnym adoratorze jego żony Izabeli, jednym z pierwszych w Polsce masonów, a ponoć także szpiegu na żołdzie francuskim¹. W zbiorach Muzeum Podlaskiego w Białymstoku znajduje się portret innego generała Mokronowskiego, a mianowicie Stanisława², bratanka wyżej wymienionego. Z racji tego samego nazwiska i stopnia wojskowego, obaj panowie Mokronowscy byli często myleni³.

Urodzony 10 listopada 1761 r.⁴ Stanisław, po śmierci ojca Ludwika, wychowywany był przez stryja i wdowę po hetmanie Branickim – Izabelę z Poniatowskich. Złośliwa plotka głosiła, że jest nieślubnym dzieckiem owej pary⁵. Młodzieniec odebrał gruntowne wykształcenie, najpierw w warszawskim Korpusie Kadetów, a na-

¹ E. Rostworowski, *Mokronowski Andrzej*, w: *Polski Słownik Biograficzny* (dalej: PSB), Wrocław 1976, t. 20, s. 586–587.

² A. Zahorski, *Mokronowski Stanisław*, PSB, t. 20, s. 595–597.

³ Nie ustrzegli się pomyłki autorzy opracowania poświęconego zbiorom wilanowskim, gdzie przy portrecie Stanisława zamieszczony został cytat odnoszący się do Andrzeja: W. Fijałkowski, I. Voisé, *Portrety polskie w galerii wilanowskiej*, Warszawa 1978, s. 112.

⁴ *Polski Słownik Biograficzny* podaje datę 10 stycznia (A. Zahorski, dz. cyt., s. 595), ale na medalu pamiątkowym wybitym tuż po śmierci Mokronowskiego, pojawia się data 10 listopada. Por. F. Bentkowski, *Spis medalów polskich lub z dziejami krainy polskiej stycznych, w Gabinetie Król. Aleks. Uniwersytetu w Warszawie znajdujących się, tudzież ze zbiorów i pism rozmaitych lub podań zebrany i porządkiem lat ułożony*, Warszawa 1830, s. 232, poz. 868.

⁵ A. Moszczyński, *Pamiętnik do historii polskiej w ostatnich latach panowania Augusta III i pierwszych Stanisława Poniatowskiego*, Poznań 1867, s. 57–58.

stępnie paryskiej *École Militaire*. Karierę w armii rozpoczął jako chorąży gwardii konnej koronnej, a w latach 1782–1788 był kapitanem pułku kawalerii Royal-Allemand księcia Nassau-Siegen. Po wyborze na posła ziemi wyszogrodzkiej na Sejm Czteroletni, przeszedł do wojska polskiego w randze wicebrygadiera kawalerii narodowej. Już w randze brygadiera wziął udział w wojnie polsko-rosyjskiej 1792 r. i jako jeden z pierwszych został odznaczony za odwagę Krzyżem *Virtuti Militari*.

Gdy w 1794 r. wybuchło powstanie przeciwko Rosji i Prusom, Mokronowski początkowo nie wiązał się z nim, pozostając w służbie króla. Wkrótce jednak Tadeusz Kościuszko mianował go komendantem miasta Warszawy i Księstwa Mazowieckiego, a następnie naczelnym dowódcą na Litwie. Po upadku powstania wyjechał na pewien czas z kraju, przebywał kolejno w Wenecji i Florencji, skąd powrócił do Warszawy. Prowadził dom otwarty, a jego żona, Maria z Sanguszków, słynęła z umiejętności ciekawego opowiadania i bawienia gości. Generał zmarł 19 października 1821 r., a uroczystości pogrzebowe ku jego czci miały niezwykle podniosły charakter. W kościele św. Krzyża w Warszawie wykonany został specjalny katafalk będący parafrazą bramy triumfalnej⁶, a kanonik Antoni Kotowski wygłosił kazanie, które później ukazało się drukiem⁷. Z tej okazji wybito także pamiątkowy medal⁸.

Olejny portret Stanisława Mokronowskiego⁹ został подарowany muzeum w Białymstoku w 1959 r. przez Stanisława Bnińskiego, zaś wcześniej znajdował się w zbiorach rodzinnych w majątku Szelałówka koło Tykocina. Na obrazie z ciemnego tła wylania się popiersie starszego mężczyzny, ukazane *en trois quarts*. Jego twarz jest bardzo charakterystyczna: wysokie czoło otoczone krótko obciętymi włosami zaczesanymi do góry, przenikliwe szare oczy, duży prosty nos, zaciśnięte usta o cienkiej górnej i wydatnej dolnej wardze. Ubrany jest we frak mundurowy generała kawalerii wojsk koronnych – w cieniu widoczny jest zarys lisiury przerzuconej przez lewe ramię, a na prawym połyskuje srebrem naramiennik. Jedyłą bardziej wyrazistą

⁶ Z. Vogel, *Katafalk gen. Stanisława Mokronowskiego w kościele św. Krzyża w Warszawie*, litografia 1822, wg K. Sroczyńska, *Zygmunt Vogel. Rysownik gabinetowy Stanisława Augusta*, Wrocław 1969, il. 323.

⁷ A. Kotowski, *Kazanie miane na obchodzie pogrzebowym ś.p. Stan. Mokronowskiego, byłego Generała Lejtnanta Wojsk Polskich w Kościele S. Krzyża przez X. Kanonika Kotowskiego proboszcza piaseczyńskiego, dnia 6 listopada 1821 r.*, Warszawa ok. 1821.

⁸ Medal autorstwa Karola Emanuela Baerenda; *Katalog portretów osobistości polskich i obcych w Polsce działających*, t. 3, red. H. Widacka, Warszawa 1990, s. 209, poz. 3556.

⁹ Obraz eksponowany jest w Muzeum Wnętrz Pałacowych w Choroszcy (nr inw. MB/S/148).

barwą tego niemal monochromatycznego portretu jest ciemna karmazynowa czerwień kołnierza, rozjaśniona białymi aplikacjami.

Obraz nie jest sygnowany i nie posiada żadnych inskrypcji, tylko na blejtramie widnieją dwa napisy informujące, że jest to portret generała Mokronowskiego, własność Jadwigi Bnińskiej. Określenie tożsamości portretowanej postaci niewątpliwie ułatwił fakt, iż muzeum w Wilanowie posiada niemal identyczny obraz¹⁰, różniący się tylko nieznacznie wymiarami¹¹ oraz inskrypcją na odwrocie informującą, że jest to portret generała Stanisława Mokronowskiego pochodzący ze zbiorów jego żony. Z Warszawy trafił on do majątku Potockich w Rosi – jedyna córka generała Antonina wyszła za mąż za Hermana Potockiego, zaś ich syn Stefan był ordynatem na Rosi¹². Od 1924 r. obraz ten znajduje się w Wilanowie¹³.

Dosyć łatwe jest określenie czasu powstania obrazu z galerii wilanowskiej. Pomaga w tym nieistotny na pozór fakt, iż Mokronowski, który brał udział w powstaniu kościuszkowskim jako człowiek trzydziestoparoletni, sportretowany został jako mężczyzna w podeszłym wieku. Otóż pod koniec życia generał był aktywnym działaczem zawiązanego w 1815 r. komitetu budowy pomnika swojego przyjaciela i towarzysza broni, księcia Józefa Poniatowskiego. Mokronowski, którego wcześniej ciężka choroba¹⁴ zmusiła do wycofania się z czynnego życia wojskowego i politycznego, silnie zaangażował się w zbieranie funduszy, jak i w wybór autora rzeźby. Z jego to inicjatywy wykonanie prac powierzono Bertelowi Thorvaldsenowi, co ogłosił publicznie w liście do „Gazety Korespondenta Warszawskiego i Zagranicznego” dnia 7 marca 1817 r.¹⁵

Dzięki swojej społecznikowskiej działalności generał stał się osobą poważaną i popularną w Warszawie, podobnie jak w czasach insurekcji kościuszkowskiej. Świadczy o tym chociażby umieszczenie jego biografii w wydanych jeszcze za jego

¹⁰ Wil. 1408.

¹¹ Obraz wilanowski ma wymiary: 74,5 x 57,5 cm, a białostocki 74 x 64 cm w świetle.

¹² B. Konarska, *Potocki Herman*, PSB, t. 22, s. 93.

¹³ T. Pocheć-Perkowska, *Dzieje zbioru malarstwa z Rosi w Galerii Wilanowskiej w świetle danych archiwalnych*, w: *Studia Wilanowskie*, t. 7, Warszawa 1981, s. 21, 26, oraz il. 24.

¹⁴ Mokronowski od wielu lat cierpiał na ciężkie artretyczne schorzenie nóg i na epilepsję; A. Zahorski, dz. cyt., s. 595.

¹⁵ T. Dobrowolski, *Rzeźba neoklasycyzmu i romantyzmu w Polsce*, Wrocław 1974, s. 118.

życia *Portretach wślawionych Polaków*¹⁶, gdzie znalazł się obok takich sław jak Tadeusz Kościuszko, Kazimierz Pułaski czy Hugo Kołłątaj. W książce znalazła się również podobizna generała wykonana przez Walentego Śliwickiego¹⁷. W tym samym czasie Mokronowskiego portretował francuski litograf i rysownik Luis Letronne¹⁸, a być może także malarz i grafik Jan Feliks Piwarski¹⁹. W 1821 r. powstało też gipsowe popiersie wykonane przez Jakuba Tatarkiewicza²⁰, z którego zachowana głowa sprawia wrażenie bardzo indywidualnego, niemal realistycznego potraktowania modelu. Rzeźba ta pokazuje również, że generał chciał być uwieczniony w mundurze.

Wszystkie znane portrety Stanisława Mokronowskiego pochodzą z tego samego okresu, należy zatem przyjąć, iż obraz wilanowski powstał również około 1820 r. i jest pracą artysty czynnego wówczas w Warszawie, gdyż trudno przypuszczać, aby schorowany starzec mógł przedsięwziąć jakąś dalszą podróż. Obraz białostocki jest znacznie późniejszy – wskazuje na to między innymi użycie fabrycznie zagruntowanego płótna, pokrytego cienką, pojedynczą warstwą zaprawy²¹, zastosowanie gwoździ, tzw. druciaków, produkowanych maszynowo²² oraz sfazowanie krawędzi wewnętrznych krosien malarskich²³. Farba jest kładzona cienką warstwą, bez widocznych śladów pędzla tak, że powierzchnia obrazu powtarza z reguły fakturę płótna. Wyjątek stanowią aplikacje kołnierza, gdzie biel została naniesiona punktowo znacznie grubiej. Kolorystyka kopii odpowiada oryginałowi, choć obraz wilanowski sprawia wrażenie bardziej świetlistego i nasyconego barwami, co po części wynika z odmiennego sposobu malowania. Wszystko to świadczy o tym, że obraz powstał najwcześniej pod koniec XIX w.

¹⁶ A. Chodkiewicz, *Portrety wślawionych Polaków rysowane na kamieniu przez Walent. Śliwickiego, z opisem ich życia przez Alex. Chodkiewicza*, Warszawa 1820.

¹⁷ Tamże, il. 20.

¹⁸ Letronne wykonał w 1819 r. rysunek, na podstawie którego w 1822 r. sporządził litografię; T. Dobrowski, dz. cyt., il. 18.

¹⁹ Litografia autorstwa J.F. Piwarskiego przedstawiająca Mokronowskiego datowana jest po 1822 r.; *Katalog portretów...*, poz. 3552.

²⁰ D. Kaczmarczyk, *Rzeźba polska XVI–XIX w. Katalog Muzeum Narodowego w Warszawie*, Warszawa 1973, s. 134, poz. 490.

²¹ B.J. Rouba, *Budowa techniczna obrazów XIX-wiecznych malowanych na handlowych podobrazach płóciennych i problematyka ich konserwacji*, Toruń 1988, s. 169.

²² Tamże, s. 160.

²³ W. Lesicki, *Na czym i czym malowano w dobie romantyzmu w Krakowie*, „Ochrona Zabytków” 1969, nr 22, s. 118.

Jakkolwiek nie ma żadnych wskazówek ułatwiających identyfikację autora obrazu białostockiego, to przy datowaniu tego obiektu pomocne jest prześledzenie historii miejsca, z którego pochodzi. Majątek Szelałówka, należący do klucza zakątkowskiego, w 1876 r. otrzymała wnuczka generała Stanisława Mokronowskiego, a siostra wyżej wzmiankowanego ordynata na Rosi, Pelagia Potocka. Po jej śmierci w 1911 r. Szelałówka przeszła na własność Jadwigi z Tarnowskich Bnińskiej i jej męża Stanisława i pozostawała w ich posiadaniu do 1939 r.²⁴ Powyższe fakty nasuwają dwie możliwości co do czasu powstania obrazu: kopia portretu generała, znajdującego się wówczas w Rosji, została wykonana z okazji setnej rocznicy powstania kościuszkowskiego lub też namalowana została dopiero po 1911 r., kiedy to dwór w Szelałówce stał się ośrodkiem życia kulturalnego okolicznego ziemiaństwa.

Portret był przez stulecia ważnym elementem rodzinnej tradycji. Wizerunki antenatów tworzone za życia i po śmierci, kopiowane i powielane, były gwarancją wiecznie trwającej pamięci. W szlacheckich domach galerie przodków przypominały o świetności rodu, jego ciągłości i pozycji społecznej. Tak więc w salonie hrabostwa Bnińskich, wśród zbioru pamiątek po Branickich i Potockich, nie mogło zabraknąć portretu generała Stanisława Mokronowskiego.

²⁴ *Katalog Parków i Ogrodów Województwa Białostockiego*, red E. Bończak-Kucharczyk, J. Maroszek, K. Kucharczyk, cz. 2: *Katalog szczełółowy*, Białystok 1988, s. 755–156, mps.

The Portrait of Stanisław Mokronowski in the Collection of Podlaskie Museum in Białystok

“The Portrait of Stanisław Mokronowski” has been part of the collection of the Arts Department of Podlaskie Museum in Białystok since 1959. It depicts a bust of an elderly man who is wearing a dress-suit uniform of a cavalry general in the royal army.

Stanisław Mokronowski (1761–1821) spent his childhood in Białystok. He was raised by his uncle Andrzej Mokronowski, and hetman Branicki’s widow Izabela from the Poniatowski family. He received profound military education. As a general, he participated in the Kościuszko Uprising and the Polish-Russian War of 1792. In the last years of his life, he was engaged in the initiative for the erection of Prince Józef Poniatowski’s monument.

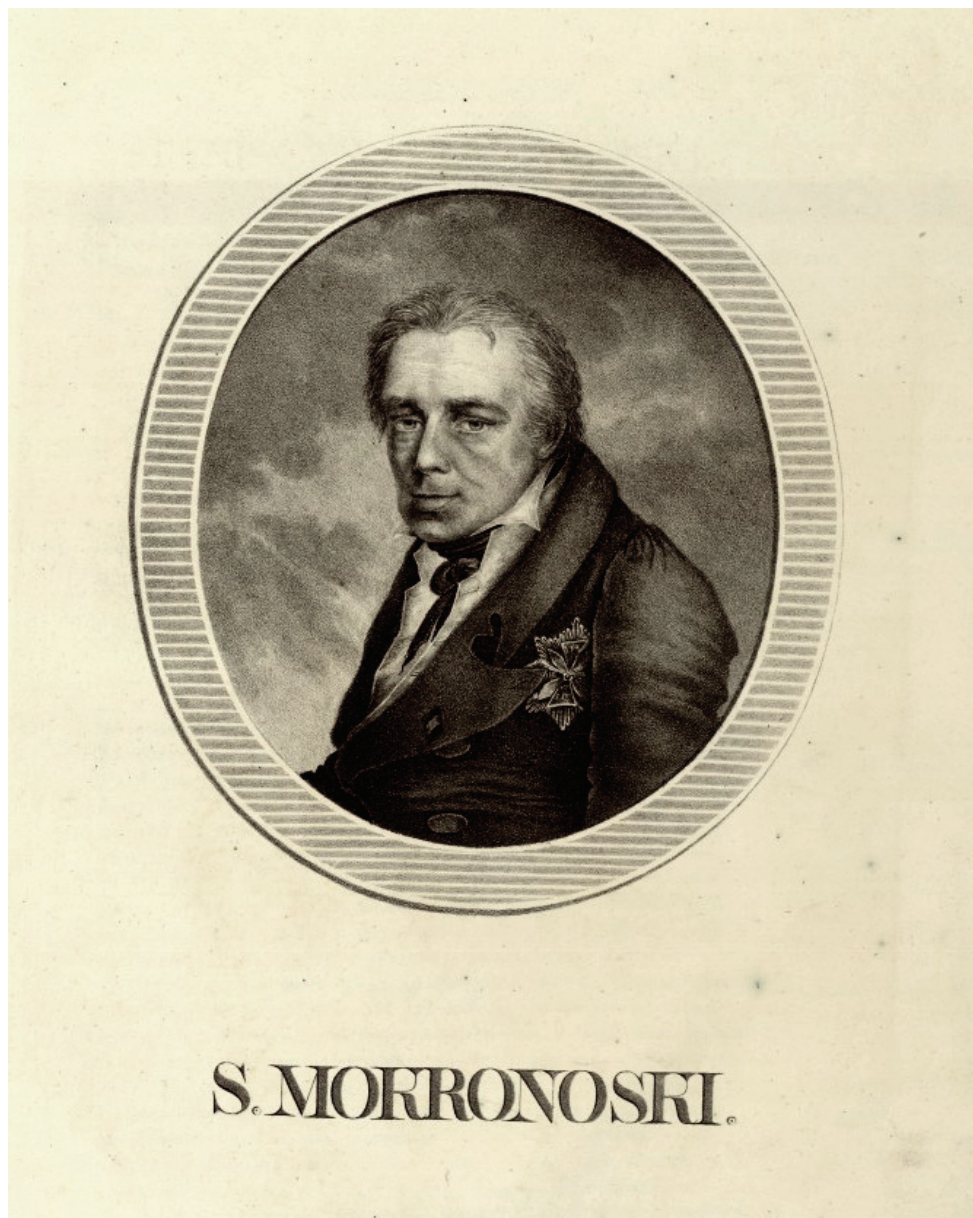
The oil portrait of general Mokronowski is a copy of a painting from the collection of the Museum in Wilanów. It was probably commissioned on the occasion of the centennial of the Kościuszko Uprising. It comes from the property of Szelałówka, near Tykocin, which was owned by the descendants of the portrayed.

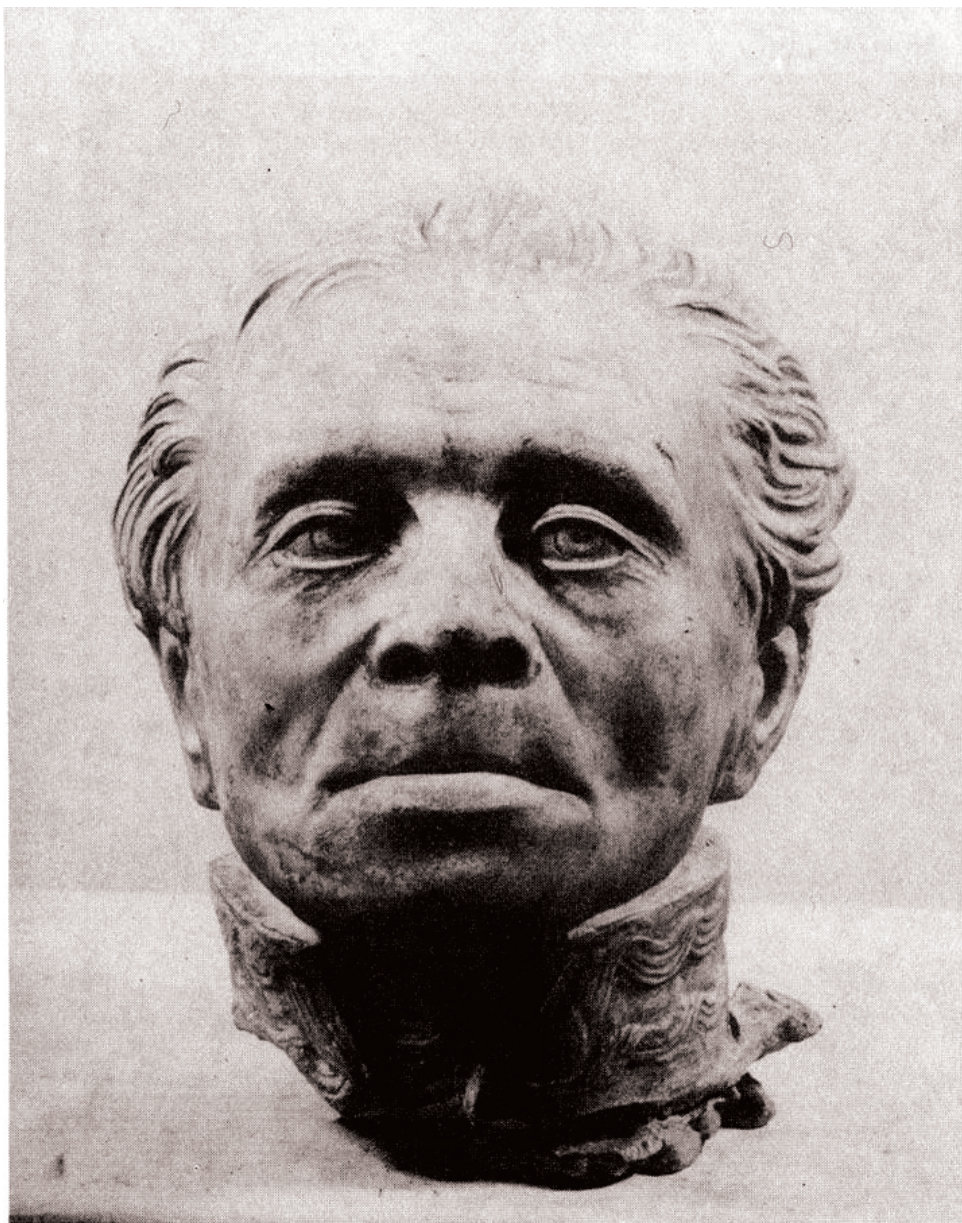
*il. 1. Portret gen. Stanisława Mokronowskiego, olej na płótnie, k. XIX w.
(zbiory Muzeum Podlaskiego Białymstoku, MB/S/148; fot. P. Męcik)*

*il. 2. Portret gen. Stanisława Mokronowskiego, olej na płótnie, ok. 1820 r.
(zbiory Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Wil. 1408; fot. Z. Reszka)*

il. 3. Walenty Śliwicki, S. Mokronoski (litografia w: „Portrety wstawionych Polaków rysowane na kamieniu przez Walent. Sliwickiego, z opisem ich życia przez Alex. Chodkiewicza”, Warszawa 1820)

il. 4. Jakub Tatarkiewicz, „Głowa”, fragment popiersia generała Stanisława Mokronowskiego, gips, 1821 r. (zbiory Muzeum Narodowego w Warszawie, publikowane w: A. Melbechowska-Luty, P. Schubert, „Posągi i ludzie”, Warszawa 1993)

il. 5. Medal pamiątkowy autorstwa Karola Emanuela Baerenda dla uczczenia śmierci generała (ok. 1821 r.)